

Г. Г. Ониськів

кандидат педагогічних наук, професор,
викладач-методист

КЗ «Мелітопольський фаховий коледж культури і мистецтв» Запорізької обласної ради

С. П. Міщенко

концертмейстер

Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У цій статті розкривається феноменологічна сутність інструментально-виконавських навичок майбутніх учителів музичного мистецтва та психолого-фізіологічні механізми їх формування. Складність оволодіння професією музиканта насамперед передбачає засвоєння студентами у процесі навчання глибоких знань та створення ними певної системи умінь і навичок, необхідних для вирішення надалі поставлених виконавських задач. Ці знання мають спиратися не лише на передові музично-педагогічні ідеї, а й на сучасні досягнення психолого-педагогічної та мистецтвознавчої науки.

Ця робота містить глибокий аналіз психолого-фізіологічних механізмів формування досліджуваного феномена, а також інноваційні методи вдосконалення цього процесу під час інструментальної підготовки майбутніх музикантів. Її умовно можна поділити на дві частини, в одній з яких розкриваються психологічні особливості формування виконавських навичок студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів, а в другій висвітлюються методичні аспекти вдосконалення цього процесу під час їх інструментальної підготовки.

Здійснено аналіз та порівняння різних психологічних концепцій вироблення автоматизованих рухових актів. Їх аналіз дав змогу виявити ефективні методи вдосконалення процесу формування інструментально-виконавських навичок майбутніх учителів музичного мистецтва. До таких методів варто зарахувати такі: метод варіативності; створення уявних взірців рухових актів; комплексне використання фрагментарного, цілісного, розподіленого і концентрованого методів запам'ятовування дій; безперервна кореляція структури рухових актів і процесу їх відтворення; активізація психологічних механізмів зв'язання та мисленнєвого передбачення під час пошуку елементів рухових актів, необхідних для вирішення виконавських задач. До кожного з вищезазначених методів покращення процесу формування інструментально-виконавських навичок сформульовано певні рекомендації та настанови, які варто застосовувати в навчальній діяльності майбутніх фахівців, зокрема під час практичних занять та самостійної роботи з вдосконалення майстерності гри на музичних інструментах.

Ключові слова: навички, методи, психологічні механізми, виконавські задачі, учителі музичного мистецтва.

Постановка проблеми. В умовах нинішньої демократизації вітчизняного суспільства досить гостро постала проблема підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. Саме завдяки їх професійній діяльності закладаються фундаментальні основи формування всебічно розвинутої, сучасно мислячої особистості. Все це повною мірою стосується теорії та методики музичного навчання. Нині пріоритетного значення в поліпшенні фахової підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів набуває розробка новітніх технологій навчання, які ґрунтуються на сучасних досягненнях психолого-педагогічної та мистецтвознавчої науки. Професійна підготовка майбутніх виконавців – це складний багатогранний процес, що включає як набуття

великої кількості знань, умінь та навичок, так і особистісне становлення музикантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування інструментально-виконавських навичок студентів багатогранна й різнопланова. Вона може досліджуватись у різних аспектах: філософському, психологічному, педагогічному, музикознавчому тощо. Найцінніші ідеї музично-естетичного, психолого-педагогічного та музикознавчого характеру містяться в науково-літературній спадщині видатних музикантів. Численні публікації майстрів музично-виконавського мистецтва увібрали в себе особистий досвід, спостереження, роздуми тощо (Ю. Акімов, Ю. Бай, В. Бесфамільнов, Л. Гінзбург, М. Давидов, Г. Нейгауз, Ф. Ліпс та інші). З'являються праці, в яких досліджуються питання

виконавської техніки. Це переважно навчально-методична література, де відображено практичний досвід видатних виконавців (Й. Гат, Й. Гофман, К. Мартінсен, Ю. Цагареллі, Г. Ципін, О. Шульпяков, Д. Юник та інші).

Бібліографія з вибраної проблеми вбирає в себе не лише емпіричні праці визначних педагогів-музикантів, а й публікації представників науково-дослідницького напрямку у сфері виконавського мистецтва. Натомість численна кількість праць у теорії та методиці музичного навчання характеризується суб'єктивністю поглядів на проблему формування виконавських навичок. Саме тому питання про теоретичну розробленість методики формування означеного феномена залишається відкритим і нині. Незважаючи на значну кількість опублікованих праць, цю проблему не можна вважати вивченою повністю. Навпаки, накопичені знання потребують нових досліджень та їх подальшого аналізу.

Мета статті. Головна мета дослідження полягає у виявленні інноваційних методів формування виконавських навичок майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування інструментально-виконавських навичок займає значне місце в теорії та методиці музичного навчання. Втім, вирішення зазначеного питання характеризується розбіжністю в поглядах визначних педагогів та музикознавців.

Так, рухові акти музикантів відпрацьовуються шляхом вправ. Зокрема, М. Смірнов зазначає, що кожне наступне повторення має відрізнитися від попереднього на краще [9, с. 170]. На думку Я. Мільштейна та Ф. Шопена, вправи не мають бути механічними. У процесі їх виконання необхідний свідомий контроль. Л. Гінзбург вважає, що вони мають підбиратися з огляду на конкретний музичний твір і включати матеріал для формування необхідних навичок [2, с. 82].

У дослідженнях М. Дьяченка, І. Котляревського та Ю. Полянського процес формування навичок розглядається в контексті вирішення творчих задач. Автори поділяють його на п'ять етапів:

1) початкове виконання, яке характеризується усвідомленням поставленої проблеми та прийомів, необхідних для її вирішення;

2) поступовий перехід відтворюваних дій у навички шляхом звільнення рухових актів від свідомого контролю;

3) включення нових навичок в наявну систему;

4) виконання автоматизованих дій, збільшення активності й диференціації рухової сфери, усвідомлення перспективних напрямів подолання труднощів;

5) вирішення творчих задач завдяки функціонуванню сформованої системи навичок [4, с. 21–22].

На відміну від вищезазначеної доктрини, в психології є інша концепція формування досліджува-

ного феномена. Є. Ільїн пропонує розглядати цей процес у такій послідовності:

- формування зорових уявлень дій;
- початкове виконання рухових актів;
- створення динамічних стереотипів та визначення способів виконання рухових актів;
- автоматизація сформованих дій;
- вироблення умінь вищого порядку [5, с. 106–109].

Характеризуючи першу стадію формування навичок, варто зазначити, що у психології простежується досить багато думок стосовно створення уявних взірців дій. Наприклад, В. Клименко в їх структурі виділяє три компоненти, а саме:

- модель минулого й теперішнього, тобто образи тих рухів, котрі зберігаються у пам'яті особистості;

- модель майбутнього, яка створюється завдяки активізації механізму передбачення необхідних рухів, тобто формування їх в уяві;

- модель ситуації, в якій здійснюватиметься виконання утворених рухів [6, с. 64–66].

До вищезазначених компонентів, з яких, на думку В. Клименка, складаються взірці рухових дій, О. Малхазов пропонує додати моторні образи рухів, що характеризуються уявленням необхідних темпів і ритмів, та їх абстрактні схеми [8, с. 11].

Створення взірців рухових дій залежить, перш за все, від обсягу зорового сприйняття схем рухів. Є. Ільїн вважає, що початковий етап оволодіння навичками характеризується формуванням їх сенсорних та інтелектуальних компонентів. Натомість адекватні образи сприймання неможливо створити за наявності лише сенсорних імпульсів. Для досягнення максимальної відповідності створених образів оригіналам необхідні певні корекції з метою виправлення тих чи інших помилок, що виникають під час їх формування. У разі ж відсутності оригіналів під час формування уявних взірців дій пріоритетне місце відводиться мисленнєвому прогнозуванню, тобто уявленню необхідних рухових актів [5].

Під час інструментальної підготовки майбутніх учителів музики взірці дій створюються на основі звукових уявлень. Проте необхідні рухи цілком стають зрозумілими студентам лише в результаті їх точного музично-пластичного уявлення. На думку А. Корженевського, в музичній педагогіці формування комплексних взірців відбувається шляхом взаємодії трьох основних видів музичних уявлень: звуко-рухових, ідейно-емоційно-образних і конкретної звукової фактури [7, с. 36].

Другій стадії формування навичок, на думку Є. Ільїна, властиві початкове виконання дій та пошук необхідних для цього координацій. Цей етап характеризується наявністю широкої іррадіації збудження в усіх нервових центрах. Саме вона призводить до скованості під час відтво-

рення рухових дій. На цій стадії оволодіння навичками велику роль відіграють взірці, тобто приклади виконання рухових актів.

На третій стадії відбувається формування динамічних стереотипів, розуміння способів виконання дій і досягнення мети, зникнення захисних реакцій організму, пов'язаних з іррадіацією збудження. Усе це, а також повна концентрація уваги на рухах надає впевненості суб'єкту під час відтворення дій, у процесі оволодіння якими важливу роль відіграє комбінація словесного, наглядного і практичного методів [5, с. 107–119]. Відомо, що ці методи застосовуються і в теорії та методиці музичного навчання, зокрема під час інструментальної підготовки студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів.

Наступна (четверта) стадія формування досліджуваного феномена характеризується автоматизацією дій. Завдяки їй досягається стабільність виконання техніки рухів, котра М. Бернштейном та Є. Ільїним розглядається як одна з найважливіших характеристик навичок [1, с. 234–241; 5, с. 108]. Автоматизація, з психологічної точки зору, – це виключення з поля свідомості окремих елементів усвідомлених дій. Проте зарахування рухів до сфери підсвідомості не виключає, в разі потреби, свідомої регуляції дій. Включення свідомості досить часто заважає виконанню автоматизованих рухових актів. Однак саме завдяки їх усвідомленню можливе досягнення вищого рівня розвитку навичок (С. Геллерштейн).

У процесі формування виконавських навичок також виключається необхідність аналізу та контролю кожного руху, що можливе лише за умови їх автоматизації. Проте свідомо регуляція процесу виконання автоматизованих дій деякою мірою відтворюється в емпіричних та експериментальних працях із музичної дидактики.

На думку Є. Ільїна, на п'ятій (останній) стадії формування навичок здійснюється вироблення умінь вищого порядку. Вона характеризується створенням певної варіативності рухів. Усі створені заздалегідь варіанти виконання рухових дій мають використовуватися залежно від зміни умов діяльності суб'єкта [5, с. 109].

Ці теоретичні положення психологічної науки щодо застосування на практиці кількох варіантів виконання рухових дій не знаходять відображення в емпіричних та експериментальних працях визначних педагогів та музикознавців. Саме тому вважається за доцільне використовувати метод варіативності і під час вдосконалення процесу формування інструментально-виконавських навичок майбутніх учителів музики.

Аналіз емпіричних і теоретичних праць із музичної дидактики, наукової літератури з педагогіки, психології та мистецтвознавства дав змогу виявити ефективні методи формування досліджу-

ваного феномена. Одним із таких методів є створення кількох варіантів вирішення виконавських задач. Під час його застосування варто дотримуватися таких рекомендацій:

- здійснювати безперервний аналіз музичного матеріалу;
- відшукувати необхідні рухи, заздалегідь прогнозуючи результати їх відтворення;
- передбачати кілька варіантів вирішення виконавських задач;
- уявляти майбутні умови виконання музичних творів;
- подумки об'єднувати окремі рухи в дії;
- у разі потреби здійснювати корекцію створених варіантів виконання рухових дій;
- намагатися автоматизувати всі віднайдені варіанти вирішення виконавських задач;
- використовувати метод варіативності залежно від зміни умов виконання музичних творів.

Наступний метод формування виконавських навичок студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів передбачає створення уявлених взірців рухових дій. Його втілення у практичну діяльність майбутніх фахівців вимагає виконання певних рекомендацій:

- усвідомлювати рухи, які лежать в основі формування виконавських навичок;
- намагатися прогнозувати результати виконання рухових дій;
- передбачати майбутні умови виконання музичних творів;
- уявляти схеми, темпи, ритми і траєкторії виконання рухових дій;
- звіряти результати відтворення дій з уявленими взірцями і в разі потреби здійснювати кореляцію процесу реалізації рухових актів.

Наступний метод вдосконалення процесу формування виконавських навичок майбутніх учителів музичного мистецтва передбачає комплексне використання фрагментарного, цілісного, розподіленого і концентрованого запам'ятовування рухових дій. У процесі втілення цього методу в практичну діяльність студентів необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

- розпочинати роботу над музичним матеріалом, використовуючи фрагментарний метод запам'ятовування дій, при цьому поступово здійснювати перехід до використання цілісного методу, тим самим об'єднуючи окремі рухи в єдине ціле;
- розподілений метод застосовувати в парі з фрагментарним і цілісним методами, уникаючи занадто великих перерв між самостійними заняттями;
- концентрований метод запам'ятовування дій використовувати лише для вивчення нескладних рухів і тільки в парі з розподіленим методом.

Практичне використання четвертого методу досліджуваного феномена передбачає здійс-

нення постійної кореляції структури рухових дій на основі безперервного аналізу виконавських задач під час роботи над музичним твором. Його застосування можливе лише за умови впровадження в навчальний процес студентів таких рекомендацій:

- постійно аналізувати виконавські задачі під час роботи над музичним матеріалом;
- підбирати такі дії, які б відповідали емоційно-образному змісту музичних творів;
- здійснювати необхідну кореляцію структури виконавських дій на основі аналізу їх відтворення під час роботи над музичним матеріалом;
- здійснювати свідомий контроль над процесом виконання музичних творів;
- на завершальному етапі роботи з музичним матеріалом спрямовувати увагу в русло передачі його емоційно-образного змісту.

Ще один метод формування інструментально-виконавських навичок майбутніх фахівців передбачає активізацію психологічних механізмів зв'язання та мисленнєвого передбачення. Впровадження цього методу в навчальний процес студентів здійснюється на основі виконання таких рекомендацій:

- уявляти результати відтворення рухових дій під час пошуку необхідних елементів для вирішення поставлених виконавських задач;
- передбачати результати вирішення виконавських задач на кілька кроків уперед;
- аналізувати як проміжні, так і кінцеві результати виконання дій;
- зв'язати власні рухи з уявленими взірцями;
- віднайдені рухові елементи подумки об'єднувати в дії.

Висновки і пропозиції. Отже, до методичних основ вдосконалення процесу формування інструментально-виконавських навичок майбутніх учителів музичного мистецтва варто зарахувати:

- використання методу варіативності, що передбачає застосування на практиці того чи іншого варіанту вирішення виконавської задачі залежно від ситуації;
- створення уявних взірців рухових актів, що дає змогу під час роботи над музичним твором здійснювати кореляцію власних дій;
- комплексне використання фрагментарного, цілісного, розподіленого і концентрованого методів запам'ятовування дій під час формування виконавських навичок;
- постійну кореляцію структури рухових актів і процесу їх відтворення на основі безперервного

аналізу виконавських задач та їх змін у процесі занять із подальшою автоматизацією дій і переключенням уваги на передачу емоційно-образного змісту музичних творів;

- активізацію психологічних механізмів мисленнєвої діяльності суб'єкта під час пошуку елементів рухових актів, необхідних для вирішення виконавських задач.

Варто зазначити, що вищевикладений матеріал не вичерпує усіх аспектів вирішення порушеної проблеми. Саме тому вважається за необхідне продовжувати дослідження в цьому напрямі.

Список використаної літератури:

1. Бернштейн Н.А. О ловкости и её развитии. Москва: «Физкультура и спорт», 1991. 288 с.
2. Гинзбург Л. О работе над музыкальным произведением (методический очерк). 3-е изд., доп. Москва: «Музыка», 1968. 112 с.
3. Давидов М.А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста: навч. посібник для вищ. муз. навч. закладів. Київ: «Муз. Україна», 1997. 240 с.
4. Дьяченко Н.Г., Котляревский И.А., Полянский Ю.А. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях. Киев: «Муз. Украина», 1987. 110 с.
5. Ильин Е.П. Психомоторная организация человека: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 384 с.
6. Клименко В.В. Психомоторные способности юного спортсмена. Киев: «Здоровье», 1987. 168 с.
7. Корженевський А. До питання про специфіку мислення музиканта-виконавця. *Питання фортепіанної педагогіки та виконавства*: збірник статей / за ред. та упор. А.Й. Корженевського. Київ: «Муз. Україна», 1981. С. 29–40.
8. Малхазов О.Р. Психофізіологічні механізми управління руховою діяльністю: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.02. Київ, 2003. 31 с.
9. Смирнов М. Э.Г. Гилельс – педагог. Вопросы фортепианного исполнительства. *Очерки. Статьи. Воспоминания* / сост. и общ. ред. М.Г. Соколова. Вып. 2. Москва: «Музыка», 1968. С. 153–172.
10. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов по спец. № 2119 «Музыка и пение». Москва: «Просвещение», 1984. 176 с.

Oniskiv G., Mishchenko S. Methodical fundamentals of process improvement formation of performance skills future teachers of music art

This article reveals the phenomenological essence of the instrumental and performing skills of future teachers of Music and the psychological and physiological mechanisms of their formation. The complexity of acquisition of the profession of musician, first of all, involves acquisition students in the process of learning deep knowledge and creating them a certain system of skills necessary to solve further tasks. This knowledge should be based not only on advanced music-pedagogical ideas, but also on the modern achievements of psychological-pedagogical and art science.

This work contains a deep analysis of the psychological and physiological mechanisms of formation of the phenomenon under study, as well as innovative methods of improving this process in the instrumental training of future musicians. It can be divided into two parts, one of which reveals the psychological peculiarities of forming the performing skills of students of art faculties of pedagogical universities, and the second highlights the methodological aspects of improving this process during their instrumental preparation.

Various psychological concepts of development of automated motor acts are analyzed and compared. Their analysis revealed effective methods of improving the process of forming instrumental and performing skills of future music teachers. These methods include: the method of variability; creation of imaginary models of motor acts; integrated use of fragmented, holistic, distributed and concentrated methods of memorizing actions; continuous correlation of the structure of motor acts and the process of their reproduction; activation of psychological mechanisms of reconciliation and mental prediction while searching for the elements of motor acts necessary for solving performance tasks. Each of the aforementioned methods for improving the process of forming instrumental and performing skills is formulated with specific recommendations and guidelines that should be applied in the educational activities of future professionals, in particular during practical classes and independent work to improve the skill of playing musical instruments.

Key words: *skills, methods, psychological mechanisms, performing tasks, teachers of music.*